

Ի ՊԼԵՏՄ ԲԱՐՈՉԱՅՑ

ՔԱՐՈՉՆՈՍՈՒԹԵԱՆ

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԱՍԻՆ

IV. ՇՐՋԱՌՄ ԵՒ ԱՏՆՆԱՐԱՆԱԿԱՆ ՁԵՆԻՐ

Նոյնը պիտի ըսեմ չըրձեմերուն և ատենարանական ձեւերուն համար ևս, որոնք կը ծառայեն ընդլայնութիւն, և աւելի ևս պիտի ծառայեն վայելչաբանութեան: Լաւ է երբեմն երբեմն աչքի առջև բերիլ անոնց կերպերը. անոնց ինքնաբերական գործածութեանը համար օգտակար է տեսնել այն հարստութիւնները զորս ունինք, և զորս միտքը նեղ զգալտի մը մէջ ամփոփուիլ:

Հետարութեան մէջ ձեւ կը կոչուին լեզուի այն կարգ մը կերպերը, որոնք մտածումի արտայայտութեան աւելի օյժ, զոյն, քայլ և շնորհք կուտան, և որոնք այդ կերպով կ'օգնեն անոր ազգութեանը, շեշտելով անոր նկարագիրը: Ժխտն ըսելով, զարդ չեն անոնք: Զանոնք եթէ իր այդպէս գործածենք, կ'աւրենք ոճը: Կերպերն են անոնք ատենարանական զազափարի, այն վայրկեանին՝ երբ այս վերջինը կենսաւոր է և թանձրացիտ, և այն վայրկեանէն որ անկա կենսաւորի և թանձրացիտի կ'ուղղուի իր արդիւնքներուն մէջ:

Մտածումի ձեւեր և բառերու ձեւեր կան, որոնք, այդպէս ըրբունուած յնդգանուն, ինքնին կը սահմանուին. ու բառերու ձեւերուն մէջ չըրձեմ կը կոչուին մասնաւորապէս այն ձեւերը, որոնք բանի մը նշանակութիւնը կ'ընդարձակեն, կը չըջին: Սիտի նշանաւոր խոսքը

«Առ ոստղերէն մալուխլ մութ պայծառութեանը մեջէն, Տեսանք երեսուն առաքստ ալիքներուն հետ վերջէն»

չըրձեմ մըն է, աւելի ճիշտ՝ խելամուտութիւնիմը, ուր մասը մարդը ին տեղ կ'առնէ: Ապացոյցը՝ թէ ձեւերը կամայական ենարքներ չեն, այն է որ ժողովուրդի մարդերը գրագէտներէն աւելի կ'ընեն զանոնք:

անոնք մանաւանդ որոնք բնութեան աւելի մօտ կ'ապրին, ինչպէս գեղացիները և ծովու մարդիկ: Մնաց որ, լեզուները, որոնք, ինչպէս կ'ըսէր Մայլա, ազոր եներուն մէջ կը կազմուին, անոնցմով կը շինուին. ու ա՛յ աւելի՛ որքան նախնական են գեռ. Փլիստոսի ատիկա անով կը բացատրէ որ մտածումը կը ծնի մտային պատկերներու ծոցին մէջ, ու անոնց վրայ կը յենու անգագար, և հետեւաբար պատկերներուն և անոնց բաղկացութեան կամ ձեւերուն կիրարկութիւնը միտքին հազմութեանը նոյն իսկ արդիւնքն է:

Միեւնոյն պատճառաւ, իրաւունք ունինք ըսելու, հակառակ ընթացիկ նախապաշարումի մը, թէ փոխաբերութիւն մը կրնայ փաստ մը ըլլալ, ոչ ինքնին, այլ զատի մը ոգեկոչութեամբ, թէ անկա կրնայ լուսաւորող ընդհանրացում մը մասնաւորապէս, լուծումի մը նամբան բանալ: Ժամարտութեան պատկերին ճշմարտութիւն կայ գեռ: Զմոռնանք թէ Արիստոտելի համար, որ պատճառաբանութեան բաւական լաւ ճանչցող մըն է, հետարութիւնը և քերթողութիւնը տրամաբանութեան մաս կը կազմեն. որ Կլեոս Պէրնար, զորաւոր միտք, կ'ըսէր. «Համոզուած եմ թէ պիտի գայ օր մը՝ ուր բնախօսը, հոգեբանը և հոգաբար նոյն լեզուն պիտի խօսին»: Սոր վիւիք բան կայ այս խօսքին մէջ:

Իայնք եթէ ձեւերը բնական են մեղի, ատիկա պատճառ մը չէ որ չհսկենք անոնց կիրարկումին վրայ: Վասնզի մեր մտքին այն կազմութիւնը՝ որ զմեզ առար կը հրաւիրէ, նշան մըն է մեր օտարնութեանը՝ միտքերու կարգին մէջ: Առտ միտքովը պատկեր չի գործածեր. առարկաներուն և ճշմարտութիւններուն զուտ յայտնատեսութիւնը ունի անկա, առանց զանոնք իրեն առջև Եպատկերացնելու: ոչ մէկ պէտքի: Մենք ռակայն պէտք ունինք ատոր. բայց ի ծառայութիւն գազափարին, և հետեւաբար գազափարին օրէնքին տակ, չաւ հագածու ըլլալով որ գազափարը չիզատուի այն բանին մէջ, որ պէտք է ապրեցնէ գիւնքը, չիողու որ աւրուի անկա, և լեզու ընդքաբը տարուելով դէպի երեւակայանութեան և զգայաբաններու ուղղութիւններ: Երբ ձեւը մտածումին տեղը անցնի, անկեղիքը իսկոյն կը կառնէ գայն: վայր-

կէան մը հրապուրուած թերեւս, կը մեղա-
դրէ յետոյ Կիւղ՝ զինքը չարաշար գործա-
ծելէ և բառերու լիակարգին մէջ ձգել փորձ
նա՞ծ ըլլա՞ծուր Կոմարո՞ Մոնթէլէքիէ՞ Կըմէր
Սկադրեֆաւին մասին։ Անչա՞ մարտինը քա-
ռասուրէ՞ գլուխներ աւնելո՞ ստէնքն ալ լի-
ցուն՝ Կձեւերով, փոխարեւութիւններով,
հակադրութիւններով : . . . . . Սրգիծական
գտա մըն է յիստիկոս :

1 | Փշ ասկայն, այդ գտաք պէտք է գոր-
ծարձութիւններուն համեմատել Նրա ուն-
կընդհանրաւորութիւնը ճշտութիւնն ու մասա
նազեւոր են, ձեւի շատ պէտք չկայ, թե՛
այդ պէտքը շատ է՛ Երբ ունկնդիրները
մոլորակա՞նն անձնք են՝ վարդապետական
նշխարձը, նոյնպէս քիչ ընդունակ է ձե-
ւերու : Վ մինչ զգալցունի վերաբերող կամ
նկարագրական լիթիթ մը շատ կ'ուզէ տ-
նոնցմէ : | "

1 | Կա միւսն ապարազայի մէջ, քանի որ գաւ-
ղապարհն համար շինուածին ձեւերը պէտք
է դանտք պատգամտել և շահագործել գաւ-
ղապարհն նոր կոպակցութիւն, համաձայնու-
թեամբ նախն ընդհանուր նկարագրին, ու
որով կը փոփոխուորիլ րա՞մէն ինչ | Ա և ձեւը՝
ինքնին՝ երեւակայանն գաղափար մը ըլ-
լալով, եթէ կարելի է այդպէս ըսել, պէտք
է պահել իր յարակցութիւնը կերպէ կերպ
չփախելի : և առարկային տարածել ձեւեր
չնկրկացնել ու Հնութեան մէջ Պատտնի
վրայ նոյն փոփ խնդրածն են, որովհետեւ
քեր էր անիկա իր ՎՅՐԷՆքերուուն մէջ :
«Պետք չէ թողուլ որ հարստութիւնը կոռւան
գտնէ Հասարակապետութեան մէջը : մեր
օրերուն, այս սխալին տրպարն է : «Հան-
րապետութեան կամքը, որ կը նաւարկէ
հրապարի մը վրայ» :

Կարելի է տալ իբրև լաւ կանոն — ոչ
սակայն առանց քաջասուրբան — թէ ձե-
ւերը յաղող են, երբ կարելի է մտապատ-
կերել, քիբագործելու գանձք : մւ Եթէ ի-
րարեւ ծուէէ պիտի փան աննք, պէտք չէ որ
այդ շարայարութիւնը շատ հեռուն մղուի և
արուեստակութիւն կ'ըլլայ հետեւանքը :
այդ պարագային, անոր դարմանը պիտի
ըլլար կեցնել խօսքին վազքը, և ոչ թէ
անյարակցութեան մէջ իյնալ :

Ասիկա ընդհանուր կերպով ըսելէ վերջ,
ա՛յ պէտք չի կայ շատ իյնալու բառի ձե-
ւերուն վրայ, որոնք ինքնարեքարքար կու

զան մշակուած, ընթերցումներով, արուես-
տով և խեղացի նկատողութիւններով մնած
միտքին : Ոտածումի ձեւերը նուազ անմի-
ջական են. գոնէ աննոցմէ մէկ քանին. ա-
սոր Համար է որ աննոցմէ շատ աւելի օ-
րինակներ պիտի տանք : Կարելի է յիշել :

Անեմարանական սամմանումը, իր նկա-
րագիրովը անջատ՝ տրամաբանական սակ-
մանումէն. որ սակայն կրնայ — ատենա-
բանական արդիւնքի համար նոյն խի —
անոր նա շփոթումը | իբր թէ խտտութիւն
ձեւացնելու ազդեցութիւն կրնայ լինել կարգ կամ
ընդմիջուած, հարուստ և այդ պարագայ
յին՝ մտածումի կամ քառի նոյլ մը ձեւեր
կը պարունակէ :

Անեմարանական բաժանումը, որ կը կա-
յանայ իբրբու, գաղափարներու կամ իրու-
ղութիւններու շարքեր գատորշելուն և
ընդմիջութեամբ, հարուստ և այդ պարագայ
յին՝ մտածումի կամ քառի նոյլ մը ձեւեր
կը պարունակէ :

1 | Անեմարանական հարցում, որուն կը պա-
տասխանէ ատենարանը, կամ պատասխա-
նել կուտայ հառին մէկ անձին, կամ իրու-
ղութիւնները կը հրաւիրէ պատասխանելու :
Բաժանում, որ ատենարանորէն կը ջոկէ
մարդերն ու իրերը, առկէջ անգղուութիւն
մը հանդիս, համար. և Առն ատենայնի գլուխ
Բրիտանիա | Կարուած և իւ. Կորնիթ, ԺԱ. 3) :
Ձեւագրուած քաւաստանութիւն, որ կը
յորինէ տեղակ մը պայքար, որ ճշմարտու-
թիւնը կը յազթանակէ (անշուշտ ձեւ ջան-
քերով) :

Բարդումը, որ ատենարանորէն կը բարձ-
րէ ընդմիջումներուն և ապացոյցներուն
արդիւնքները, եզրակացութիւն կազմելու
համար. ըսինք արգէն, վերջարաններն
արուեստն է ան մասնաւորաբար :

Հարցապնդում, որ կերպով մը կոչ կ'ուղ-
ղէ ճշմարտութեան՝ ստիպելու համար զայն
որ երեւի. անձին՝ ստիպելու համար զայն,
որ ինքզինքը՝ արտասայտէ. ունկնդիրին՝
բռնի իր կարծիքը առնելու համար, և ի-
րեն այնպէս կարծել տալու համար թէ իր
մով և իրեն հետ մէկտեղ է որ կը ստեղծ
ծննք ինչ որ կ'ըսենք, յոյժ կենդանի և
ատենարանական ձեւ :

Ձեղզում, որ չուրթեամբ անցնելի ԿԵ

ձեւացնէ իրի մը կամ իրողութեան մը վըրայէն, նպատակ ունենալու աւելի ազէկ գուրս բերել զայն. կամ՝ այսպէս՝ աւելի ծանրակշիւ կերպով հաստատել զայն.

«Պիտի չըսեմ բնաւ... և սակայն...»: Նուազում, ազգական զեղջուծին. որ կը ջանայ բառերուն մէջ պակաս չափով զնել ինչ որ ատենաբանական պատշաճութիւնները կամ ճարպիկութիւնները խորհուրդ չեն տար բացայայտել ամբողջ իր ոյժովը. բայց նորէն ոյժը պահելու կերպով. «Կ'ուզէիք ինձի թիթէ զայս մը տալ. իմ բարեւոյս համար էր ստի. բայց անգունդը՝ ուր ես կը գտնուիմ...»:

Ընդհատում, որ կարճ կը կտրէ լռութեամբ նոյն իսկ հասկցնելով այն որ մտադրուած է չարտայայտել. «Մեղաւորը Աստուծոյ առջև է. անոր հոգին կ'երեւի իրին. անոր մէջ կը կարծայ ան իր վճիռը...: Հարցուցէք իրեն, չիմակ, անգունդներուն մէջ, ուր կը հիւծի...»:

Կայսում, լռութիւնը խօսեցնելու ուրիշ կերպ: Ունկնդիրը կը պահուի յայտնութեան մը կամ լուծումի մը նեւ ի նեւ ազնկալութեան մէջ, ու ի վերջոյ կ'առաջարկուի յանկարծական արդիւնք մը կամ ծիծաղելի վիճում մը. «Արհաւիրքը փակեց անոր լսելը... ի վերջոյ չհանդուրժելով, բացաւ աչքերը իբրև թշնամիներու բազմութեան մը վրայ. — Մինակ էր» (Էտկար Բո):

Վարսմուն, ազգական նուազումի, որ կը կեղծէ ըսուելիք բանի մը, առնուելիք որոշումի մը, ցուցուելիք նախասիրութեան մը հանդէպ: Այս բարեյայտող խարխափումը կ'աշխատայնէ միտքը, և զայն կը պատրաստէ վերապահուած լուծումի մը:

Ճոռոմութիւնը, որ աւելորդաբանութիւն՝ պնդում ի գործ կը զնէ, նիւթ մը վեր առնելու կամ վար թիթեցնելու համար, միտքը անոր հանդէպ արթնցնելու և եզրակացութեան մղելու համար:

Ձիջում, որ կուտայ, բայց նորէն առնելու համար, ըլլայ տարբեր լոյսի տակ տեսնուած բանը, ըլլայ ուրիշ բան մը՝ զոր կարելի պիտի չըլլայ մերժել արժանաւորի մը: Անտոնիոսի ճառը կեսարի սպանութեան վրայ՝ բոլորովին այս տեսակէն է:

Ասեմաբանական երգիծամբ, որ կը ներկայացնէ փոփաքուած եզրակացութիւն-

ներուն երեւութապէս հակառակ ընդդայնում մը, որ սակայն օգտակար կ'ըլլայ անոնց զէմ եղած արտայայտութեանց մասին ըրած ծաղրովը: Այսպէս, Դեմոսթիւնէսի Պսակի շատին մէջ Եւքրենէսի ծագումներուն պատմութիւնը:

Օրիւնակը, Բաղդաստրիւնը, Ջուզակիւսը, Հակադրութիւնը, ճօսին մէջ շատ կարեւոր ձեւեր, որոնցմով կը մերձեցնեն կամ կը հակադրեն իրարու՝ նմանութեամբ կամ հակապատկերով զիրար փոխադարձաբար լուսաւորող տարրերը:

Համաճումութիւնը, որ ըսուածին վրայ կը պնդէ նմանական ձեւերու և զիրար լրացնող երանգներ ունեցող քառերու համաբարգութեամբ. «Դեմոսթիւնէս ճարպիկ է, ստիպող է, կորովի է. ան կը հետապնդէ իր հակառակորդը բոլոր մարզերուն վրայ, ու ոտն առ ոտն կը կուսի անոր կեանք»:

Կրկնում, պերճախօսութեան զլխաւոր ձեւը, որ կ'ուժոյցնէ մտածումը՝ իր արտայայտութեան անդարդաբանութեամբը, որ քանիցս կը մղէ սլաքը, ըլլա՛յ մտաւոր կէտերու վրայ, լայնցնելու համար վէճքը, ըլլա՛յ նոյն կէտին վրայ, խորունկցնելու համար զայն:

Ասիմետրուում, որ հակեալ մակարդակ մը կը կազմէ, ելնելու կամ իջնելու համար, մտածումին շարժումը կամ նիւթին աճումը կատարելու համար:

Բառերու ձեւերուն մէջ յիշենք և այն՝ որ կը կայանայ բազմաթիւ իրերու մասին՝ եզակի, ու միակի մը մասին յոգնակի խօսելուն մէջ, տպաւորութիւնը կեդրոնացրնելու կամ լայնցնելու, երկու պարագային ևս՝ անցնելու համար. «Նա՛ որուն կը պատկանի փառքը, վհուկութիւնը, անկախութիւնը»... (Պոսիւէ). «Սա գողեր նայեցէք», մէկի մը մասին խօսելով:

Յիշատակները վերջապէս նոյնաձայնութիւնը, որ յաճախ կը գործածուի գազափարը ուժովցնելու համար միեւնոյն ձայնին յաճախումովը. «Ազնուապետութիւն, ժողովրդապետութիւն, ինքնապետութիւն, ընչապետութիւն, այս բոլոր ետաքիւնները իրար կ'արժեն» (Դիէմանս): Կարելի է նոյն իսկ անոնց մէջ տեսնել փաստի կերպ մը, որով, ուզելով ցուցնել մարդկային սխալներուն անհուն պէսպիսութիւնը, մէկ տողի վրայ կը շարուին բոլոր ետաքիւն վերջա-

ւորող բառերը, որոնց տեսակ մը ծաղր կուգայ կարծես միմիայն իրենց ձայնէն: Վերջապէս, ասիկա կրնայ ստեղծել տեսակ մը լլկանք, զոր աստեանաբանին անկ է իրեն նպաստակոր դարձնելը, կամ բանաստեղծութիւն մը՝ զոր մտածումը կ'ուզղէ դէպի իր նպատակները, ինչպէս կը տեսնուի Գճանուրեան մէջ:

Այս բոլոր ձեւերը և ուրիշ նմանները կրնան ծառայեցուիլ մտածումի մը, յուզումի մը, կամեցողութեան մը: Բայց անոնց մէջ կան զորս կարելի էր մասնաւորապէս կոչել յուզական, և որոնք այս պատճառաւ ատենաբանական մեծ կարեւորութիւն մը ունին: Ասոնք են մանաւանդ. Բացազանչութիւն, մինակ կամ շարեշար կամ ջրվէժօրէն. «Ո՛վ կատաղութիւն, ո՛վ յուսահատութիւն, ո՛վ թշնամի ծերութիւն»: Բացադարձութիւն, որ ճառին կեանքը կ'արծարծէ և կը գրգռէ (յանկարծ բացականչութիւն կամ անշունչ իրերուն կ'ուզղէ խօսքը): Չափազանցութիւն, Հարցափորձութիւն, պնդող, ստիպիչ, սուրբ մէջքին: Աղերսանք, կոչ՝ ունկնդիրներուն ուղղուած, իրենց բարւոյն համար: Եղովնեցում, որ կուչին կը միացնէ գերագոյն դիմում մը: «Երգ Թեցուցանեմ զքեզ յԱստուած կեն-

դանի»: Մաղրանք, ըլլա՛յ բացդարձական՝ «Աստուած կամի»: Ըլլա՛յ պարզ. «Բոլոր սրտովս կ'ուզէի»: . . . Աճեճք, յաճախ բացադարձութեան միացած. «Վա՛յ ձեզ դըպրաց և փարիսեաց. . .»: Ատենաբանական հիացում կամ զարմացում, այսինքն կարգ մը պարագաներու, կարգ մը տեսարաններու հանդէպ կրայոյզ վիճակ. «Եր հասկնա՞ք». . . : «Ի՞նչ կը տեսնեմ» ևն. ևն: Զեւաւոր ընդլայնումի թանկագին ազբիւր մը կայստուգարանական կամ արամաբանական վերլուծումին մէջ ընթացիկ բառերու, ժողովրդական և աստուածաբանական եզրերու, որոնք այնքան լեցուն են պատկերներով եւ մարդկային փիլիսոփայութեամբ: Սովորութիւնը զանոնք մաշեցուցած է: պէտք է բարձրանալ անոնց ծագումին, յաճախ հանճարային: Բային վերլուծումը իր նորածին վիճակին մէջ՝ կը վերանորոգէ անոր կենսունակութիւնը. անոր կը վերադարձնէ իր բնական շրջապատը, և բոլոր իր կապերը: Մեծ ազբիւր մըն է ան: Այս կերպով, ցուցադրութեան կամ արտայայտութեան կարգին մէջ, իրերուն կշիռքը կախում ունի բառերուն կշիռքէն. ինչպէս՝ ջստինքեան՝ բառերուն կշիռքը կախում ունի իրերուն կշիռքէն:

ՍԵՐԹԻՎԱՆԺ Թրգմ. Թ. Ե. Գ.

Արծաթում են իր մագերը սաթէ,
 Եւ հեզ այնեի քարթիչներն ուրախ.
 Կարծես թէ լուսնից շիթեր են կաթիլ
 Աւ մագերն ամբողջ, արեւ լուսաւոր:

Սակայն մագերի արծաթէ ծալից
 Եւ մութ այնեի խղաղութեամ մէջ
 Վարդերն են ժպտում իր ուրախ կեանքի,
 Ինչպէս այս գարնան արեգակն անցէչ:

ԱՂԱԻՆԻ